

Liseborg

- et forsvarsværk fra tidlig førromersk jernalder

Dorthe Kaldal Mikkelsen

Viborg Stiftsmuseum 2009

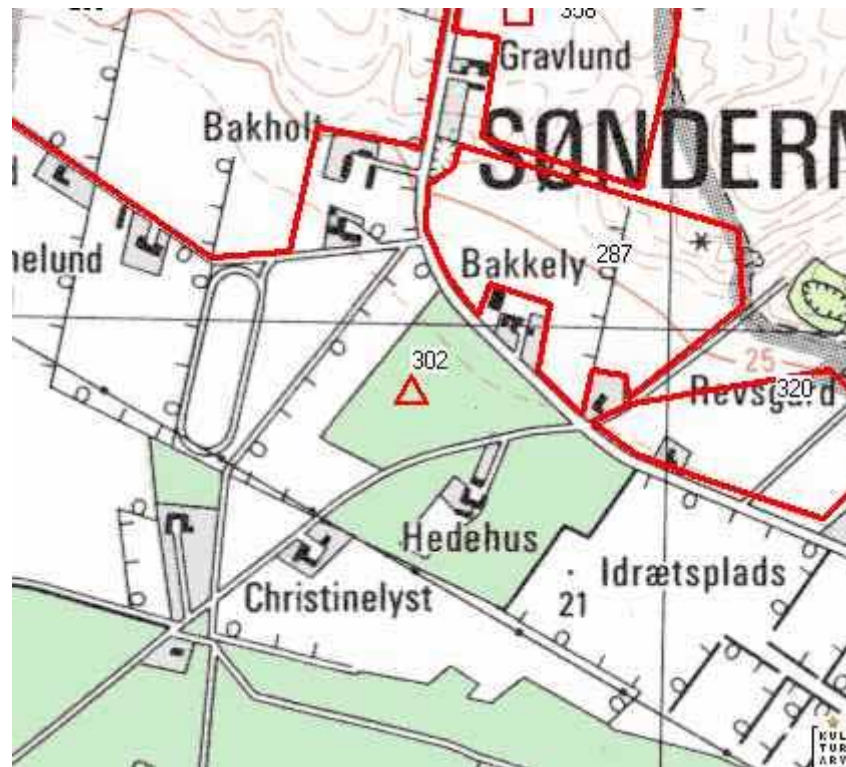
Bygherrerapport nr. 15

Bygherre: E. Meldgaard Sørensen

ISBN 978-87-87272-83-4

Liseborg ligger i Viborgs sydvestlige udkant. I efteråret 2005 ønskede en privat bygherre at udstykke et område på Liseborg. En del af arealet var udlagt som kulturarvsareal, hvilket betyder, at der her er eller forventes at være væsentlige fortidsminder, som kræver særlig opmærksomhed. Dette område var udpeget fordi der sydøst for, ved Petronesminde, tidligere er udgravet dele af et forsvarsanlæg fra tidlig jernalder, og der var stor sandsynlighed for, at det ville fortsætte ind i det her berørte areal. Hvilket viste sig at holde stik.

Ved denne udgravning blev der udgravet godt 200 m af forsvarsanlægget, som nu kan følges over en strækning af ca. 1100 m. Det er dermed det længste af sin art i Danmark.

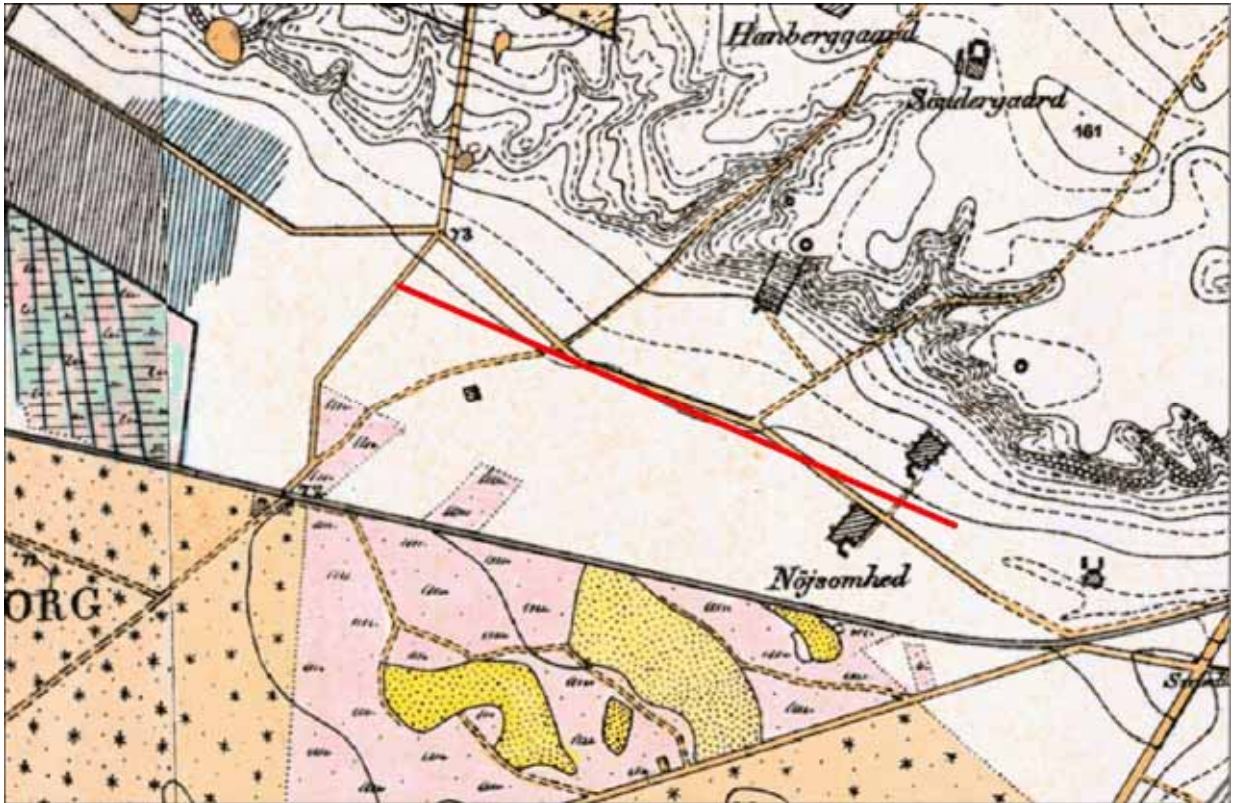

Fig. 1. Lokalteten ligger ved nr. 302 på kortet. I området med nr. 320 er der tidligere registreret spor efter forsvarsanlægget.

Der blev lavet en arkæologisk forundersøgelse på det i alt 5 ha store areal, som viste, at forsvarsanlægget kunne følges over hele det berørte areal. Desuden blev der registreret en stolpekonstruktion af en hidtil ukendt udformning. Udgravningen blev foretaget i sommeren 2006 og der blev afdækket i alt ca. 3.000 m².

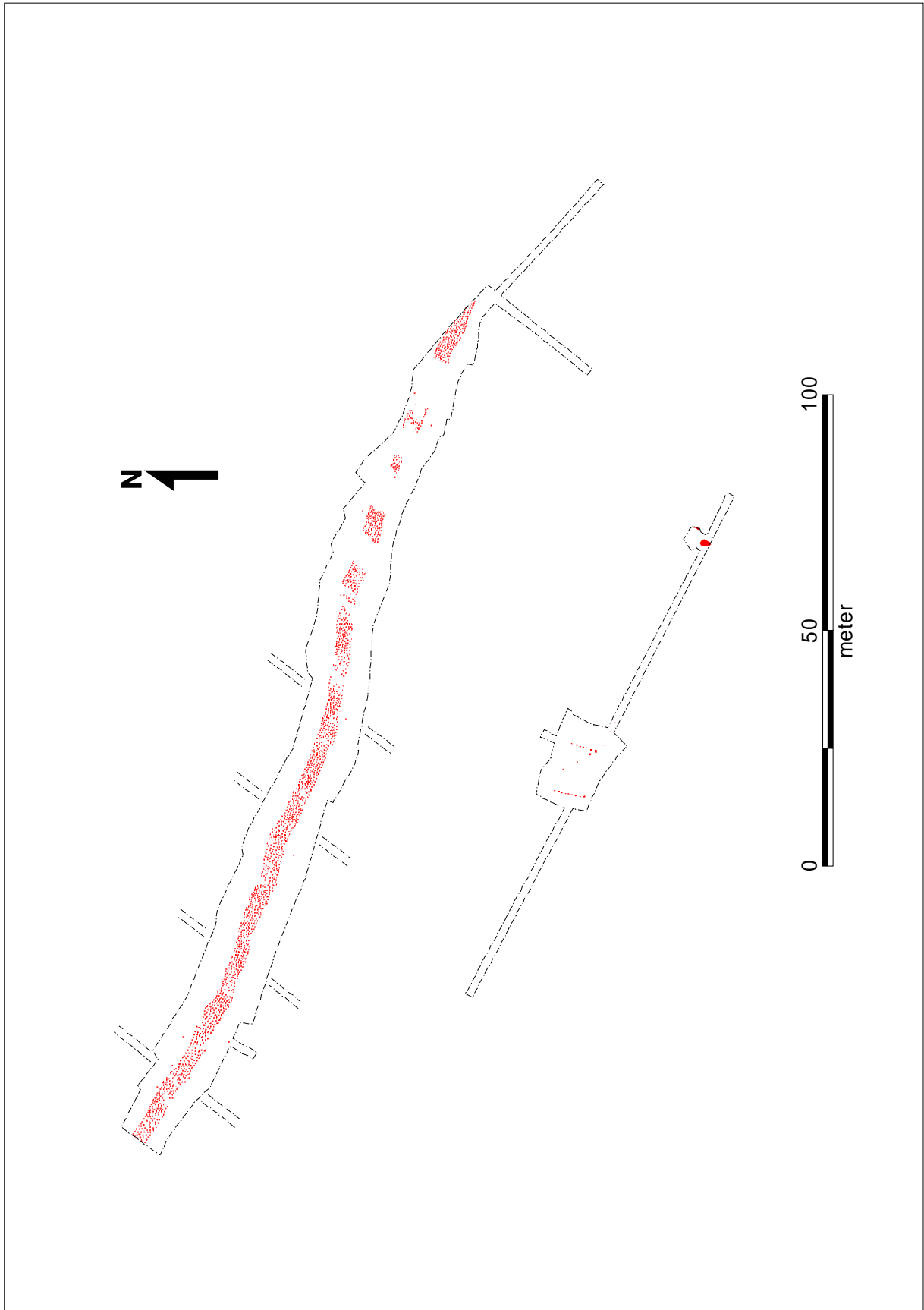
Der er tidligere registreret en del arkæologiske lokaliteter i området. Især mod nord og øst ligger der adskillige gravhøje samt bebyggelsesspor- og andre aktivitetsspor, fra forskellige perioder af oldtiden.

Forsvarsanlægget har ligget på et fladt areal lige syd for et markant, stærkt kuperet højdedrag. Vi ved ikke, hvor langt det strækker sig mod nordvest og mod sydøst. Forestiller vi os, at anlægget fortsætter i begge retninger, har det i begge tilfælde kurs mod mose/våd-områder.

Figur 2. Forsvarsanlægget har ligget på et fladt område umiddelbart syd for et stærkt kuperet højedrag. Her er markeret det hidtil kendte forløb. Fortsætter forløbet har det i begge retninger kurs mod mose/vådområder.

Anlægget formodes opført omkring 400 f. Kr. Dateringen hviler på datering af tilsvarende anlæg, da der ikke blev gjort daterende genstandsfund i forbindelse med udgravningen.

Figur 3. Oversigtsplan der viser de udgravede felter. Mod nord ses stolpehulsbæltet, som svinger sig svagt gennem landskabet. Hvor der er afbrydelser i forløbet, er der tidligere blevet dybdepløjet i forbindelse med plantning, hvorfor stolpehullerne ikke er bevaret. Mod syd ses feltet med en stolpekonstruktion af hidtil ukendt type. Konstruktionen har sandsynligvis ikke noget med forsvarsanlægget at gøre.

Forsvarsanlægget

Figur 4. Forsvarsanlægget set fra vest. Det slynger sig svagt gennem landskabet omkring en omtrent lige linje.

Efter at have afrømmet muldlaget hen over forsvarsanlægget, fremstod det som et 3-4 m bredt bælte, bestående af 6-9 tætliggende rækker af stolpehuller. Afstanden mellem stolpehullerne og mellem rækkerne var gennemsnitligt 25-30 cm. Anlægget kunne følges over en ca. 200 m lang, omtrent lige linje. I rækkerne var der i alt næsten 2.000 stolpehuller, som lå i et uregelmæssigt mønster. Tydeligvis skulle det være uforudsigeligt, hvor stolperne var placeret. Et imponerende værk.

Anlægget synes opsat i sektioner af forskellig længde. Måske fordi mange personer har arbejdet på det samtidigt?

Der var ingen afbrydelser i stolperækkerne, som kunne levne plads til passage. På oversigtsplanen ses ganske vist bare pletter, men de skyldes dybdepløjning forud for plantning i nyere tid.

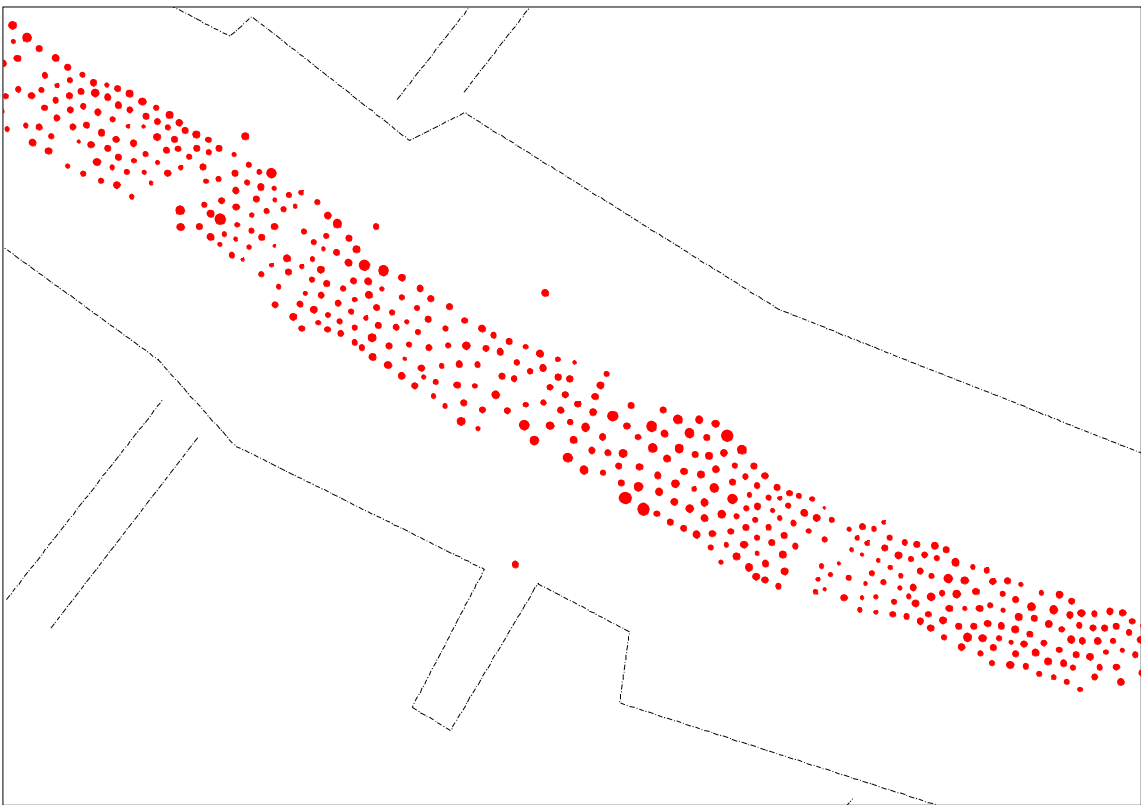
Stolpehullerne målte i gennemsnit ca. 20 cm i diameter, og de var ikke særlig dybe, typisk 5-20 cm. Det betyder, at der ikke har kunnet stå store kraftige stolper i hullerne. Der har altså ikke været tale om en palisade. Men hvordan kan vi så opfatte anlægget som et forsvarsværk, der har skullet hindre uønsket færdsel?

Her kan vi ty til de skriftlige kilder, som ganske vist er 3-400 år yngre end vi formoder, at dette anlæg er. Romerrigets mest berømte leder og hærfører, Gajus Julius Cæsar skrev en bog om Gallerkrigene. Her fortæller han om med belejringen af Alesia i år 52 f. Kr. og i denne forbindelse om et forsvarsværk, der ligner forsvarsværket ved Liseborg til forveksling.

Cæsar beskriver, hvordan gallerne grave dybe huller i flere rækker, således at hullerne lå skævt i forhold til hinanden. Heri satte de runde stolper, som var tilspidsede *foroven*. De

Figur 5. Et mylder af ens stolpehuller sat i et uregelmæssigt mønster i flere rækker.

Figur 6. Et udsnit af planen over forsvarsanlægget, som synes sat op i flere sektioner, som om mange mennesker havde arbejdet på det samtidigt.

var sat således, at kun nogle få tommer ragede op over jordoverfladen. Stolperne blev dækket med ris og kvas.

Soldaterne kaldte stolperne i anlægget for ”liljer” grund af deres lighed med blomsten. Siden har betegnelsen for denne type forsvarsanlæg været ”Cæsars liljer”.

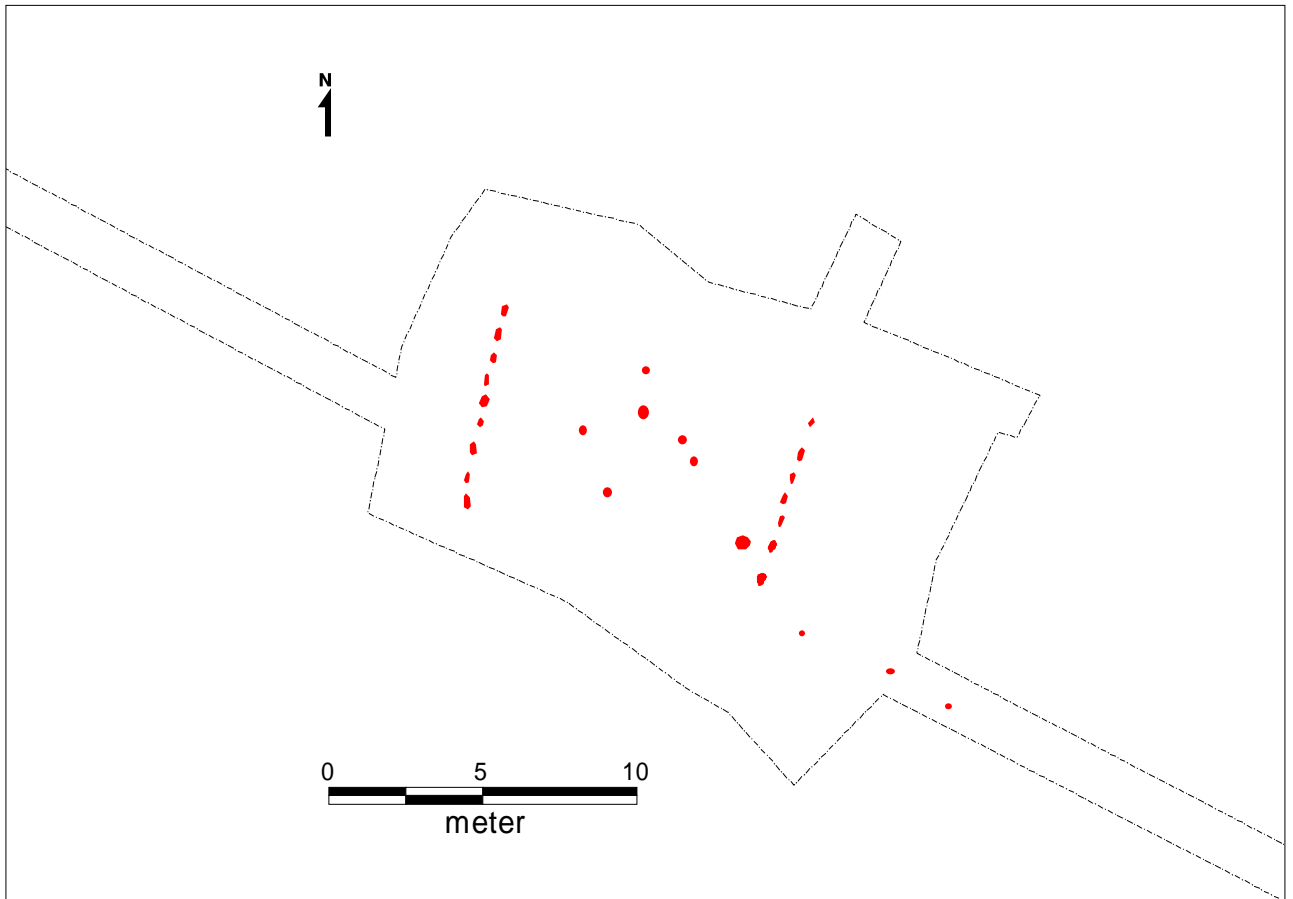
Man kan med gru forestille sig, hvordan det gik, når en hær til fods eller et rytteri forsøgte at forcere sådan et bælte.

Vi ved ikke hvilken eller hvilke begivenheder, der var årsag til forsvarsanlæggets opførelse. Der er ingen tegn på, at det på noget tidspunkt er repareret eller udbygget. Det må betyde, at det kun har været aktuelt en relativ kort periode.

Figur 7. I dag er der en helt anden form for udnyttelse af området. Billedet viser forsvarsanlægget tegnet ind på en illustration af den nye udstykning på lokaliteten, Hestengen.

Stolpeanlægget syd for forsvarsanlægget

Figur 8. Konstruktionen, som blev udgravet ca. 50 m syd for forsvarsanlægget. Bygningen har sandsynligvis ikke haft noget med forsvarsanlægget at gøre. Der kendes ingen paralleller til den.

Stolpekonstruktionen har bestået af to parallelle rækker af enkeltstolper med en indbyrdes afstand på 10-10,5 m. og en længde på 7 m. Den vestlige række af stolpehuller buer ganske svagt, mens den østlige er lige med en lille uregelmæssighed på midten. Mellem rækkerne lå der fem måske seks stolpehuller i et ikke nærmere definerbart mønster.

Anlægget var orienteret nordøst-sydvest. Der blev konstateret spor efter kraftige planker i to af stolpehullerne. Der blev ikke fundet noget i stolpehullerne, så konstruktionen er vanskelig at datere nærmere, men på baggrund af stolpehullernes karakter skal den antagelig dateres til yngre jernalder eller senere, så det har næppe noget med forsvarsanlægget at gøre.

Figur 9. Den østligste af række af stolpehuller i konstruktionen på figur 8. I de to forreste stolpehuller er der aftryk efter kraftige planker.

Figur 10. Snit gennem det forreste stolpehul i rækken på figur 9. Den yderste indridsede streg viser omridset af det hul, der blev gravet for at sætte en planke i. Den mørke rektangulære aftegning i midten er de formuldede rester fra den planke, der har stået i hullet.

Liseborg i et lokalt perspektiv

Udgravningen af forsvarsanlægget ved Liseborg har givet nye, vigtige oplysninger om den tidlige jernalder, omkring 400 f. Kr., i lokalområdet. Det er første gang denne type anlæg er dukket op på Viborg-egnen og det viser, at det tilsyneladende ikke været en helt fredelig periode.

Samtidigt har det rejst nogle spørgsmål:

- hvad har forsvarsværket skullet beskytte?
- hvem var fjenden?
- hvilken eller hvilke begivenheder var baggrunden for opførelsen?

Der er ikke registreret bebyggelsesspor i nærheden, som anlægget kan knyttes til. Desuden er det et meget langt forløb, hvilket må betyde, at det har været et stort, fælles projekt for flere landsbyer. Forsvarsværket har ligget som et minefelt, der vanskeligt lod sig passere.

De ubesvarede spørgsmål i forbindelse med denne type anlæg betyder også, at en eventuel mulighed for at foretage yderligere afdækninger af andre dele af anlægget vil være af stor betydning. Hvor langt har forløbet været? Har der været reelle åbninger i forløbet? Findes der andre anlæg i tilknytning hertil? Ligeledes vil en præcis datering af anlægget give mulighed for at knytte det til andre anlæg/bebyggelser i området.

Liseborg-anlægget har således set i et videre perspektiv meget stor betydning for forståelsen af samfundet i begyndelsen af jernalderen, en periode som vi hidtil har opfattet som ganske fredelig i det midtjyske område.

Måske finder vi også en gang i fremtiden paralleller til bygningen syd for forsvarsanlægget – samt finder ud af, hvad den har været brugt til.

Liseborg i et regionalt perspektiv

Anlægstypen er især kendt fra Vest- og Midtjylland, men i 2007 undersøgte Vesthimmerlands Museum et tilsvarende på lokaliteten Borregård i Himmerland. Der er relativt stor overensstemmelse mellem udformningen af alle anlæggene. Ingen af de kendte anlæg viser tegn på reparation, hvilket må betyde, at det kun har været en kort periode, hvor de har været aktuelle. De ”forbinder” hver især naturlige ”forsvarsanlæg” i landskabet: åer, moser og vådområder.

Første gang man fandt et af disse forsvarsværker i Danmark var i 1960’erne, da der blev udgravet en jernalderlandsby ved Grøntoft i Vestjylland. Her fandt man et godt 600 m langt bælte af stolpehuller svarende til det ved Liseborg. Anlægget, der syntes at være samtidigt med bebyggelsen, som kunne dateres til omkring 400 f. Kr., var en gåde.

Og der skulle gå næsten 30 år, før det næste dukkede op ved Lystbækgård kun 12 km fra det første. Siden kom flere til, alle i Vestjylland. Indtil Liseborg blev det syvende af slag-sen.

I dag kender vi i alt 17. Hermed kan vi begynde at sætte anlæggene i relation til hinanden. Både den påfaldende lighed i udformningen, den relativt korte levetid og fællestræk ved deres topografiske placering taler for, at de er opført samtidigt.

Tak til E. Melgaard Sørensen for det gode samarbejde i forbindelse med udgravningen.

Relevant litteratur

- Becker, C. J., 1971: Früheisenzeitliche Dörfer bei Grøntoft, West Jütland. Acta Archaeologica vol. XLII, s. 79-110.
- Brøndsted, J. 1960: Danmarks Oldtid bind III: Jernalderen.
- Cæsar, Gajus Julius: Gallerkrigen, 1967. Oversættelse ved Bo Grønbech.
- Eriksen, Palle og Per Ole Rindel, 2001:
Lyngsmose og Lystbækgård – et Borremoseanlæg og Cæsars liljer i Vestjylland. FRAM 2001, s. 9-21.
- Eriksen, Palle og Per Ole Rindel, 2002:
Fjenders mén. Skalk 2002, nr. 3, s. 6-9.
- Olesen, Lis Helles, 1994:
Rammedige – et forsvarsværk fra jernalderen. Holstebro Museums Årsskrift 2003, s. 23-36.
- Steen, Bo, 2005: Stolpehulsbæltet ved Risum Østergård. Holstebro Museums årsskrift 2005, s. 15-27.
- Steen, Bo, 2009: Forsvarsanlæg og bebyggelse ved Tvis Møllevvej. Holstebro Museums Årsskrift 2009, s. 5-16.

Diverse oplysninger:

Viborg Stiftsmuseums j. nr.:	VSM 09083
Lokalitet :	Liseborg IV
Sogn, herred og amt:	Viborg sogn, Nørlyng herred, Viborg amt
Dansk Kulturhistorisk Centralregister:	130815-247 og 130815-302.
Kulturarvsstyrelsens j. nr.:	2003-2123-0811
Bygherre:	E. Meldgaard Sørensen
Areal:	Ca. 5 ha.
Rendegravemaskine fra:	John Arnsholt
Deltagere i udgravningen:	Ansvarlig og daglig leder: Dorthe Kaldal Mikkelsen Studenter: Anne Cecilie Drageset Sunniva Wilberg Halvorsen

Dokumentationsmaterialet bestående af beretning, tegninger, fund, fotos m.v. opbevares på Viborg Stiftsmuseum, Hjultorvet 4, 8800 Viborg.

Undersøgelsen er betalt af bygherren.

Om bygherrerapporter

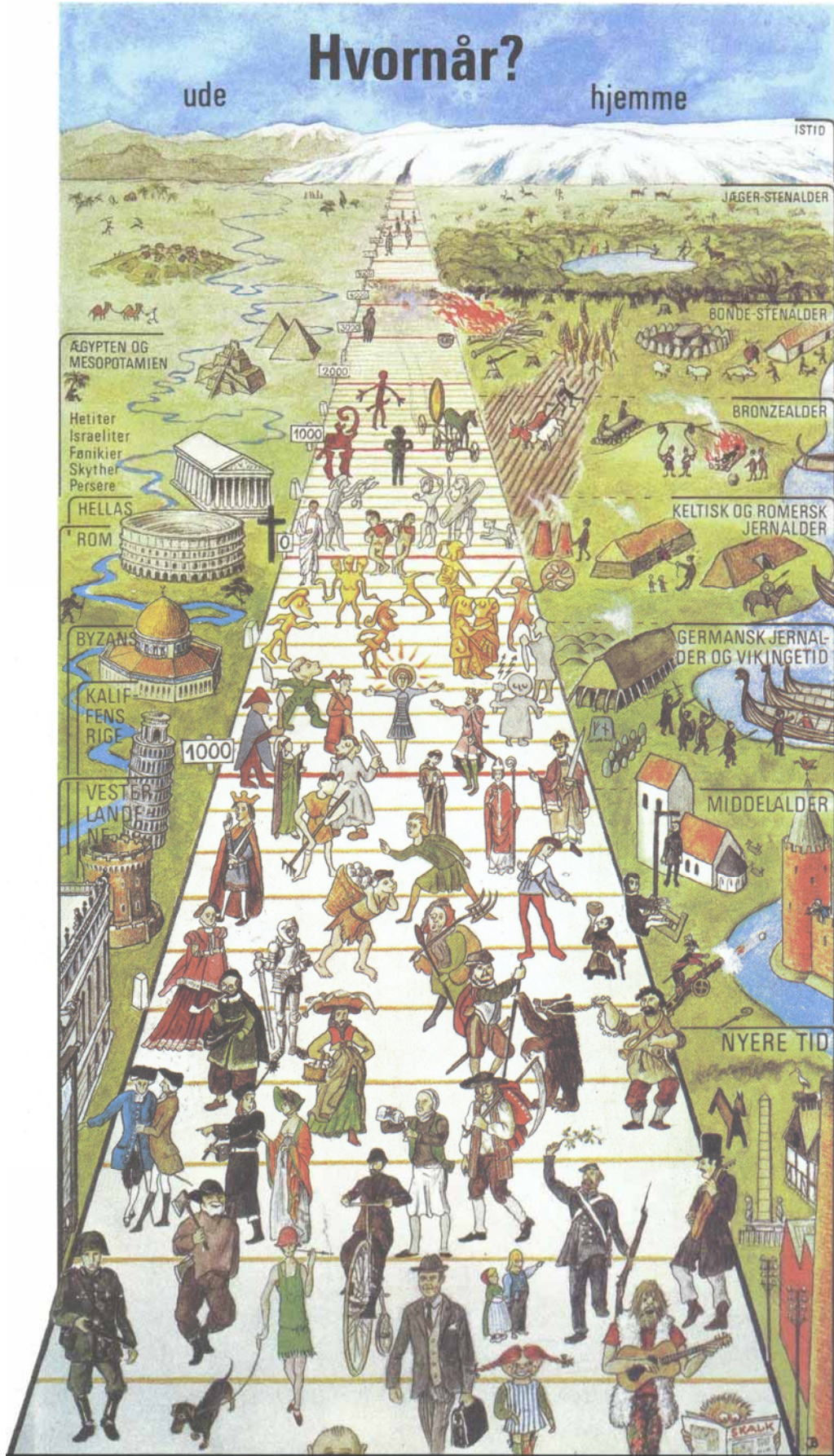
Når der er foretaget en arkæologisk udgravning, der er helt eller delvist finansieret af en privat eller offentlig bygherre, skal der udarbejdes en særskilt rapport til bygherren. Bygherrerapporten skal være almindeligt tilgængelig, præsentere udgravningens resultater og sætte dem i sammenhæng med det omgivende landskabs kulturhistorie.¹

Viborg Stiftsmuseum har besluttet at udgive museets bygherrerapporter i en fortløbende serie. Ældre numre kan købes for 20 kr. (medmindre andet er anført) ved henvendelse til museet.

Liste over Viborg Stiftsmuseums bygherrerapporter

1. Båndruplund – en boplads fra bronzealder og tidlig jernalder. Martin Mikkelsen. 2004.
2. Nordentofte, Skals – en boplads fra sen yngre stenalder, bronzealder og tidlig jernalder. Martin Mikkelsen og Mikael H. Nielsen. 2004.
3. Brokbakken – en samlingsplads fra bronzealder og en gravplads fra ældre jernalder. Martin Mikkelsen og Mikael H. Nielsen. 2004.
4. Lynderup SV – et aktivitetsområde fra sen yngre stenalder og bronzealder. Martin Mikkelsen og Mikael H. Nielsen 2006.
5. Teglværksvej – en boplads fra ældre bronzealder. Martin Mikkelsen. 2005.
6. Klejtrup Syd – en boplads fra sen yngre stenalder / tidlig ældre bronzealder. Marianne Høyem Andreasen. 2005.
7. Krogen, Aidt. Under udarbejdelse.
8. Højvangen, Ørum. Kamilla Fiedler Terkildsen og Martin Mikkelsen. Under udarbejdelse.
9. Stenshede – en gravhøj og andre fund fra yngre stenalder. Sanne Boddum og Martin Mikkelsen. 2006
10. Ørum Sportsplads – et aktivitetsområde fra ældre jernalder. Mikael H. Nielsen. 2005
11. Sundstrup Øst – en boplads fra yngre stenalder. Mikkel Kiildsen 2006.
12. Ettrupvej, Fjelsø – to aktivitetsområder fra bronzealder eller jernalder. Kamilla Fiedler Terkildsen. 2006.
13. Løvel Syd - bebyggelsesspor fra yngre bronzealder og ældre germansk jernalder. Malene R. Beck & Dorthe Kaldal Mikkelsen 2006.
14. Skaldehøj og Arildsvej - to bopladser fra førromersk jernalder. Mikkel Kiildsen. Under udarbejdelse.
15. Liseborg- et forsvarsværk fra tidlig førromersk jernalder. Dorthe Kaldal Mikkelsen.
16. Lindum syd – langhus fra middelalderen. Jesper Hjeremind 2006.
17. Søhuset, Viborg - på kanten af middelalderbyen. Marianne Greve Iversen 2006.
18. Formyre SØ - hustomt og grave fra sen ældre bronzealder - fladmarksgravpladser fra tidlig jernalder. Martin Mikkelsen 2009.
19. Tindbækvej 25 - Gravhøj fra enkeltgravskultur. Martin Mikkelsen og Mikkel Kiildsen 2007.
20. Langmosegård - en boplads fra yngre bronzealder. Martin Mikkelsen 2007.
21. Løgstrup SØ - en boplads fra yngre jernalder - aktivitetsspor fra yngre bronzealder. Sanne Boddum, Mikkel Kiildsen & Mikael H. Nielsen 2007.
22. Viborg Vestermark - Bopladser fra bronzealderen. og Martin Mikkelsen. Under udarbejdelse.
23. Ridder Munks Vej - En gravplads m.m. fra stenalder, bronzealder og jernalder. Sanne Boddum og Martin Mikkelsen 2007
24. Rødding SV - bebyggelse fra yngre bronzealder og ældre førromersk jernalder. Mikkel Kiildsen 2009.
25. Randrup Mølle – et langhus med forsænket østende fra yngre stenalder. Sidsel Wåhlin og Martin Mikkelsen 2008.
26. Spangsdal II og Gl. Asmild. Under udarbejdelse.
27. Bjerring Hede - en gravplads fra ældre jernalder - en boplads- og aktivitetsspor fra ældre jernalder. Asger V. Amundsen og Martin Mikkelsen 2008. Under udarbejdelse.
28. Liseborg Høje - boplads fra yngre bronzealder - begravelse i vognfading fra vikingetid. Elin Vanting & Dorthe Kaldal Mikkelsen 2009.
29. Stenshede Syd - Gravhøj fra enkeltgravskultur - bopladser fra yngre bronzealder og ældre jernalder. Claus Sørensens og Martin Mikkelsen 2009.
30. Hjortdalgård - en boplads fra ældre jernalder. Claus Frederik Sørensen og Dorthe Kaldal Mikkelsen.
31. Sønder Mose - en bebyggelse fra ældre bronzealder. Dorthe Kaldal Mikkelsen 2009.
32. Rådmandshus – bebyggelse fra yngre vikingetid og ældre middelalder på Viborg Vestermark. Mikkel Kiildsen 2009.
33. Højlund Spangsdal I – landsby fra yngre jernalder. Sanne Boddum 2009.
34. Rugballegård – brandgrave og boplads fra førromersk jernalder. Martin Mikkelsen 2009.
35. Kokær Høj – bebyggelse fra jernalder. Mikkel Kiildsen 2009.
36. Birgittelyst. Jakob Westermann 2009.
37. Ørum Industrivej. Elin Vanting 2009.

¹ Kulturarvsstyrelsen: Retningslinjer for udformning af rapport til bygherre/anlægsmyndighed

Gengivet med tilladelse fra tidsskriftet SKALK